

Оксана Вашуленко,
науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України

Зміст і структура читацької компетентності молодшого школяра

Реалізація компетентісного підходу в процесі навчання читати молодших школярів зумовлює необхідність з'ясування сутності читацької компетентності, її структури, складових, визначення ролі й місця у системі інших компетентностей.

В історії розвитку людства читання завжди відіграло важливу роль. Сьогодні читання пронизує усі сфери нашої життєдіяльності. Воно покладене в основу освітньої, пізнавальної, інформаційної, професійної діяльності людини. Розвиток сучасних технологій потребує набагато вищого рівня сформованості вміння читати, ніж раніше.

Стрімке зростання обсягу інформації, яку необхідно засвоїти для успішної подальшої життєдіяльності, потребує збільшення темпу читання, швидкості і якості розуміння прочитаного й прийняття рішення. З огляду на це, читання стає основою освіти і самоосвіти, провідною навичкою самоосвіти людини упродовж життя.

Таким чином, курсу «Літературне читання», який є важливою складовою освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту початкової загальної освіти, належить особлива роль у розвитку і вихованні особистості молодшого школяра.

У процесі навчання відбувається становлення дитини-читача, здатної до самостійної читацької, творчої діяльності; здійснюється її мовленнєвий, літературний, інтелектуальний розвиток; формуються морально-естетичні уявлення і поняття, збагачуються почуття, виховується потреба в систематичному читанні.

Навчальний предмет «Літературне читання» – багатофункціональний.

Знання, уміння й навички, способи діяльності, особистий досвід, ставлення й цінності, які формуються на уроках літературного читання, мають не лише предметний, а й загальнонавчальний характер, є засобом вивчення практично всіх навчальних предметів, забезпечують їх подальше засвоєння у наступних ланках загальноосвітньої школи.

Основною метою навчального предмета «Літературне читання» є:

- ***формування*** у молодших школярів читацької компетентності, яка є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентностей,
- ***ознайомлення*** учнів з дитячою літературою як мистецтвом слова,
- ***підготовка їх*** до систематичного вивчення курсу літератури в основній школі.

Читацька компетентність є особистісно-діяльним інтегрованим результатом взаємодії знань, умінь і навичок та ціннісних ставлень учнів, що набувається у процесі реалізації усіх змістових ліній предмета «Літературне читання».

Читацьку компетентність у системі початкового навчання доцільно розглядати як предметну. Оскільки, предметну компетентність ми розуміємо як особистісне утворення, що інтегрує відповідно до вимог певного предмета, знання, уміння й навички, особистий досвід, ставлення до процесу і результату. Відтак і *читацьку компетентність учня ми будемо розуміти* як сукупність освітніх елементів, яка виявляється у володінні системою літературних знань, умінь і навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості та здатності їх використовувати з метою пізнання навколишньої дійсності, задоволення власних потреб (пізнавальних, естетичних, самоосвітніх та ін.).

Як бачимо, читацька компетентність визначається не лише обсягом літературних знань, початкових читацьких умінь і навичок з їх відтворенням, а й здатністю школяра засвоювати знання та застосовувати їх у власній літературній діяльності.

Передумовами оволодіння читацькою компетентністю є достатньо сформована навичка читання молодшого школяра, спеціальні здібності та інтерес до читання літературних творів.

У методичному аспекті *читацька компетентність* молодшого школяра – це володіння комплексом читацьких знань, умінь і навичок, ціннісних ставлень учнів, які надають можливість учневі свідомо здійснювати пошук книг, відбір інформації для вирішення навчально-пізнавальних завдань і виявляються у процесі сформованості повноцінної навички читання, розумінні текстів різних жанрів, обізнаності з колом читання (доступного дітям цього віку), сформованості особистісних ціннісних суджень щодо прочитаного.

Можна зробити висновок, що читацька компетентність інтегрує в собі такі компоненти:

- когнітивний (знання);
- комунікативний (слухання, читання, говоріння);
- ціннісний (розуміння соціальних, морально-етичних цінностей, оцінні судження і ставлення учня до прочитаного);
- діяльнісний (уміння, навички, способи діяльності);
- особистісно-творчий (розвиток літературно-творчих здібностей, естетичної чутливості, творчої уяви; здатність до творчої діяльності; рівень читацької культури).

Коротко зупинимося на сутності компонентів читацької компетентності.

Когнітивний компонент передбачає володіння загальнокультурними і предметними знаннями як результатом навчально-пізнавальної діяльності, а також знаннями про способи діяльності.

Отже, *когнітивний компонент читацької компетентності* передбачає, що читання текстів розглядається як пізнавальна діяльність учня, що охоплює смислове сприймання, мислительну обробку й інтерпретацію прочитаного, ознайомлення з біографічними відомостями майстрів художнього слова, володіння елементарними теоретико-літературними знаннями, розширення кола читання, формування свідомої мотивації до читання.

До *комунікативного компонента читацької діяльності* молодших школярів можна віднести мовленнєвий розвиток, який визначається:

- зв'язністю, змістовністю та образністю мовлення;
- влучністю та доречністю використання мовних засобів у створенні художнього образу;
- вживанням тропів та інтонаційних засобів виразності з метою передачі власних думок, почуттів;
- сформованістю умінь, необхідних для повноцінного спілкування з художнім твором;
- умінням вести бесіду про прочитане, створювати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого), робити висновки, формулювати власну думку щодо прочитаного; відповідати на запитання за змістом прочитаного, уміти обґрунтовувати свою відповідь.

До складу *ціннісного компонента читацької діяльності* можна віднести розуміння соціальних, морально-етичних цінностей, відображених у літературі; сформованість системи моральних і етичних цінностей учня (ставлення, ціннісні орієнтації, переживання та ін.); уміння визначати і обґрунтовувати своє ставлення до цих цінностей, відстоювати свої моральні позиції.

До діяльнісного компонента ми відносимо сформованість способів діяльності, володіння певними вміннями і навичками. Отже *діяльнісний компонент читацької діяльності* молодших школярів охоплює: удосконалення навички читання, системи читацьких умінь; активне застосування теоретико-літературних знань; аналіз твору; уміння фантазувати, уявляти, нестандартно мислити, вступати в діалог «автор-читач», самостійно і продуктивно працювати з книжкою, різними джерелами друкованої продукції, орієнтуватися у світі книжок, для знаходження необхідної інформації і задоволення власних пізнавальних потреб.

До складу *особистісно-творчого компонента читацької діяльності* можна віднести розвиненість мотивації до літературно-творчої діяльності,

художніх здібностей, естетичної чутливості, творчої уяви; здатність до творчої діяльності; рівень читацької культури.

Кожен із компонентів може бути представлений як інтегрована якість особистості.

На нашу думку, у *структурі читацької компетентності* можна виділити *такі складові*:

- мовленнєва;
- літературознавча;
- бібліотечно-бібліографічна;
- емоційно-ціннісна;
- літературно-творча.

Коротко охарактеризуємо складові читацької компетентності.

Формування і розвиток мовленнєвих умінь і навичок, провідною з яких є повноцінна навичка читання, є одним із головних завдань уроків читання в початковій школі. Завдання кожного вчителя зробити мовлення учнів змістовним, правильним, чітким, виразним і багатим.

Можливості літературного читання в мовленнєвому розвитку молодших школярів важко переоцінити. Література занурює учнів у стихію рідної мови, знайомить їх з творами, які увійшли до золотого фонду літератури, вчить сприймати художнє мовлення. Усі функції мовлення: комунікативна, когнітивна, емоційна, поетична, естетична – реалізуються в процесі вивчення літератури. Дитина є учасником процесу спілкування з художнім твором, з іншими читачами, вона висловлює свої емоції, викликані під час читання художнього твору, пізнає закономірності літератури як мистецтва слова, розширює та поглиблює свої уявлення про дійсність.

Метою мовленнєвого розвитку учнів у процесі навчання є оволодіння мовленням як видом спілкування, засобом пізнання, висловлення почуттів, оволодіння художнім мовленням.

Реалізується це завдання через мовленнєву складову читацької компетентності, яка передбачає розвиток форм мовлення й усіх видів

мовленнєвої діяльності, які забезпечують уміння працювати з творами різних жанрів.

На уроках читання у початкових класах розвивається внутрішнє (для себе) і зовнішнє (для спілкування з іншими) мовлення.

Внутрішнє мовлення – це не озвучене або ненаписане мовлення, тобто мовлення в думках, з самим собою, для себе, не розраховане на безпосереднє сприймання іншими людьми. Учень користується внутрішнім мовленням, коли щось обмірковує, планує свої дії, не висловлюючись уголос і не записуючи на папері, не контактуючи при цьому з іншими людьми.

Власне внутрішнє мовлення супроводжує підготовку молодших школярів до будь-яких видів писемного мовлення.

Зовнішнє мовлення – це мовлення для інших, тобто мовлення-спілкування. Виявляється зовнішнє мовлення у монологах і діалогах.

Формування мовленнєвих умінь і навичок та розвиток зв'язного мовлення на уроках літературного читання забезпечують такі види мовленнєвої діяльності: *слухання, говоріння і читання*.

Повноцінний мовленнєвий розвиток молодших школярів у процесі опрацювання курсу літературного читання можна забезпечити тільки в результаті добре спланованої системи роботи над формуванням мовленнєвої складової читацької компетентності, основними напрямками якої є:

- формування навички правильного, свідомого, виразного читання;
- удосконалення уміння слухати і розуміти усне мовлення;
- формування й розвиток зв'язного мовлення у різних видах читацької діяльності;
- оволодіння нормами українського літературного мовлення.

Літературознавча складова читацької компетентності передбачає формування основ теоретико-літературних знань і вмінь ними користуватися.

У процесі читацької діяльності молодші школярі практично ознайомлюються (на елементарному рівні) з літературознавчими поняттями, необхідними їм під час аналізу твору.

Володіння літературними поняттями дає можливість учням глибоко осмислити художній твір, відтворити систему художніх образів та розширити коло читання, охопивши твори різних жанрів.

В учнів формуються найпростіші уявлення про сюжет і композицію твору (без уживання термінів), про художній образ-персонаж в епічному творі та художній образ – у ліричному, про деякі особливості жанрів художніх творів, засоби художньої виразності, авторську позицію (ставлення автора до зображуваних подій, до персонажів), тему та основну думку твору.

Послідовність засвоєння літературних понять залежить від рівня читацької підготовки учнів, від змісту навчального матеріалу на уроці, від його завдань.

Бібліотечно-бібліографічна складова – передбачає:

- розширення кола дитячого читання;
- формування вміння учня працювати з дитячою книгою, періодичними виданнями як джерелами отримання інформації;
- формування читацької самостійності учнів, початкових знань бібліотечно-бібліографічних понять та вміння користуватися довідковою літературою;
- сприяння розвитку інформаційної культури молодших школярів.

Зазначені вміння в основному формуються на уроках позакласного читання.

На кожному етапі навчання визначаються завдання, які враховують особливості кожного вікового мікроперіоду, обумовлюються методика роботи та організація читацької діяльності учнів, вимоги до навчального матеріалу, види бібліотечно-бібліографічної допомоги, типи, структура уроку (заняття) тощо.

На думку вчених, сучасна освіта більше спрямована на розвиток когнітивної сфери учнів, натомість недостатньо уваги приділяється вихованню почуттів дитини, що призводить до розповсюдження в суспільстві професійно-компетентного, але бездуховного індивіда.

Тому одним із важливих завдань у процесі формування читацької компетентності є створення умов для розвитку у молодших школярів здатності емоційно реагувати на зміст прочитаного (прослуханого) твору, виявляти й усвідомлювати свої почуття, формування умінь висловлювати власні оцінні судження, використовуючи адекватні мовленнєві засоби.

Реалізується це завдання через емоційно-ціннісну складову читацької компетентності.

Досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу набувається дитиною в процесі емоційно-оцінної діяльності під час сприймання художнього твору і створення власного висловлювання. Цінності не вивчаються, як знання, а «переживаються і проживаються у власному життєвому і художньому досвіді особистості, що формується».

Емоційно-ціннісна складова читацької компетентності включає такі напрями роботи:

- цілеспрямоване формування в учнів знань про цінності, усвідомлення їх значення для людських стосунків, повноцінного життя та ціннісних орієнтацій; уміння визначити й обґрунтувати своє ставлення до цих цінностей, дотримуватися гуманістичних моральних позицій;

- розвиток емоційної і почуттєвої сфери учнів, здатності до співпереживання, уміння адекватно оцінювати вчинки, як власні так і інших людей, висловлювати оцінні судження щодо прочитаного;

- формування умінь висловлювати елементарні оцінні судження щодо прочитано.

Спілкування з літературою як мистецтвом слова задовольняє природну потребу дитини в емоційних переживаннях та створює передумови для самовираження особистості, розвитку її літературно-творчих здібностей.

Творчих людей відрізняє особливе вміння бачити і чути те, чого не помічають інші, тонше відчувати, яскравіше висловлюватися. Саме тому треба змалку пробуджувати у дітей якості творчої людини.

Розвиток літературно-творчої діяльності в молодшому шкільному віці є важливим чинником стимулювання інтелектуальних, духовних і творчих сил особистості.

Розвиток і реалізацію літературно-творчих умінь і здібностей учнів забезпечує літературно-творча складова читацької компетентності.

Молодші школярі беруть участь у посильній творчій діяльності, яка організовується вчителем на уроках класного і позакласного читання і в позаурочний час. Для стимулювання творчих здібностей використовуються такі види завдань: словесне малювання, графічне ілюстрування, творчий переказ, читання за ролями, інсценізація, колективне та індивідуальне складання з допомогою учителя казок, лічилки, загадок тощо.

Зазначимо, що всі виокремлені складові читацької компетентності взаємопов'язані, а результатом їх взаємодії є сформованість читацької компетентності молодшого школяра, яка буде свідчити про:

- стійкість інтересу до читання;
- сформованість у нього знань про літературу як вид мистецтва і літературу як науку;
- сформованість основних умінь, необхідних для сприйняття, розуміння змісту творів різних жанрів і висловлення обґрунтованої оцінки твору;
- здатність застосовувати здобуті знання і вміння у власній літературній діяльності;
- розвиток творчих, власне, літературних здібностей;
- вироблення системи цінностей і емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, до інших людей і до самого себе.

Рівень сформованості читацької компетентності свідчатиме про готовність випускника початкової школи до повноцінного сприйняття складніших за художньою формою і змістом літературних творів, засвоєння літературознавчих термінів в основній школі.

Використана література

1. Коваль Г.П., Іванова Л.І., Суржук Т.Б. Методика читання: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 280 с.

2. Маранцман В.Г. Литературное и речевое развитие школьников в их взаимосвязи и специфике // Литературное и речевое развитие школьников. – СПб., 1992. – С. 68.

3. Рыжкова Т.В. Литературное развитие младших школьников: Учебное пособие. - СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2006.

4. Савченко О.Я. Методика читання у початкових класах: Посіб. для вчителя. – К.: Освіта, 2007.

Вашуленко О. В. Зміст і структура читацької компетентності молодшого школяра / О. В. Вашуленко // Компетентнісні засади змісту освіти в 11-річній школі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28-29 березня 2013 року / Ред. кол.: Федоренко О. А., Єрмаков І. Г. (науковий редактор), Ратушна А. М. – К.: Оберіг, 2013 – С. 202 – 206.